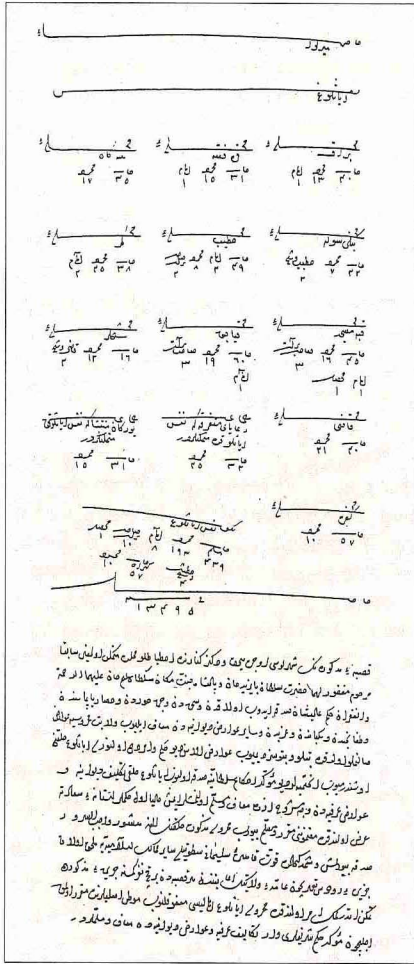

XVI. yüzyılın başlarında Anadolu eyaleti *İcmal Defteri*'nde-ki Ayasuluk'un mahallelerini gösteren bir sayfa
(BA, TD, nr. 166, s. 401)

Ayasuluk XVII. yüzyılda özellikle İzmir'in gelişmesiyle eski önemini yitirmeye başladı. Bu yüzyılın ikinci yarısında şehri gören Evliya Çelebi, buranın eski harabelerinden ve ihtişamından söz ederek kendi zamanındaki Ayasuluk'un yirmisi kale içinde, 100'ü dışarda 120 kadar evre (yaklaşık 600 kişi), yirmi dükkâna, bir mescid,

bir küçük han ve hamama sahip bulunduğunu yazar. Tavernier ise kıvrıla kıvrıla akan bir ırmağın kıyısında, tepenin eteğinde bulunan Ayasuluk'un şehre benzer bir yer olmadığını, sağlam evinin dahi bulunmadığını belirtir. Nitekim 1660'lara doğru yapılan bir *avâriz** tahririne göre nüfusu hayli azalmış olan Ayasuluk'ta sekiz mahalle vardı ve bunlardan üçü hariç diğer eski mahallelerinin ismi unutulmuş, yerlerini yenileri almıştı. Nüfusu 500'e bile ulaşmayan şehrin en kalabalık mahallesini eski yerleşim yeri olan Kemer teşkil ediyordu (BA, MAD, nr. 3098, s. 16-17). XVII. yüzyılın sonlarına doğru ise ahalisi dağılmış, çok az sayıda nüfusa sahip küçük bir yerleşim yeri haline gelmişti (BA, KK, nr. 2791, vr. 24^a). Veba, sıtma gibi salgın hastalıkların da yol açtığı bu gerileme XVIII ve XIX. yüzyıllarda da sürdü. Nitekim XIX. yüzyılda buraya gelen seyyahlar, Ayasuluk'u birkaç Türk ailenin oturduğu küçük bir köy olarak tasvir ederler. Bu yüzyılın sonlarında Ayasuluk Kuşadası kazasına bağlı bir nahiye merkezi durumunda olup on üç köye sahipti. Ancak İzmir - Aydın demiryolunun inşası ile şehrin durgun hayatı biraz olsun canlanmış, istasyon civarına yeni yeni binalar yapılmıştır. 1914'te Selçuk adını alan Ayasuluk, 22 Mayıs 1919'da Yunan işgaline uğramış ve 8 Eylül 1922'de kurtarılmıştır. Cumhuriyet döneminde önceleri Kuşadası kazasının bir nahiye merkezi durumunda iken 1957'de ilçe merkezi olmuş, 1960'ta 8887 olan nüfusu 1980'de 12.775'e, 1985'te 16.242'ye ve 1990'da da 19.377'ye yükselmiştir. Bugün turistik bir tatil beldesi olan Selçuk'a dokuz köy bağlı olup çevresinde incir, üzüm, kavun, karpuz gibi ürünlerin ekimi yapılır. Selçuk'a 3 km. uzaklıktaki Efes harabeleri, St. John Bazilikası, hristiyanlarca kutsal sayılan Panayırdağı ve Bülbüldağı, İsa Bey tarafından yaptırılan muhteşem camii pek çok yerli ve yabancı turisti kendine çeker.

BİBLİYOGRAFYA:

BA, TD, nr. 8, s. 687-694; nr. 87, s. 32-38; nr. 148, s. 181-190; nr. 166, s. 416-420; nr. 537, s. 168-173; TK, TD, nr. 167, vr. 82^b-87^b; BA, MAD, nr. 3098, s. 16-17; BA, KK, *Mevkûfat*, nr. 2791, vr. 24^a; Strabon, *Coğrafya: Anadolu* (trc. Adnan Pekman), İstanbul 1975, XIV, 18-24; Kalkaşendi, *Şubhu'l-a'sâ*, VIII, 18; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 335; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 18-22; Aşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 65, 107-108; Neşrî, *Cihannümâ* (Taeschner), I, 95, 155; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 137-143; J. B. Tavernier, *XVII. Asır Ortalarına Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat* (trc. Ertuğrul Gültekin), İstanbul 1980, s. 52-53; Ch. Texier, *Küçük Asya*, II, 169-192; Cuinet, III, 505; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1310, s. 593; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s. 602-607; A. Aziz, *Efez/Ayasuluğ Rehberi*, İzmir 1927; Mükrimin Halil [Yinanç], *Düstûrnâme-i Enverî, Medhal*, İstanbul 1929, s. 21; Max. Silberschmidt, *Venedik Menbalarına Nazaran Türk İmparatorluğunun Zuhuru Zamanında Şark Meselesi* (trc. A. Cemal Köprülü), İstanbul 1930, s. 59-60, 115; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. O. Şaik Gökyay), Ankara 1944, s. 37-39, 70-71, 80, 82, 94, 102; Rüstem Duyuran, *Efez/Kilavuzu*, İstanbul 1950; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 117; Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 31, 42, 56, 79, 86-87, 88, 118-119, 134, 156; Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century*, London 1971, s. 10-11, 343-348; C. Foss, *Ephesus After Antiquity, A Late Antique, Byzantine and Turkish City*, Cambridge 1979; Suraiya Faroqhi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia 1520-1650*, Cambridge 1984, s. 100, 117, 268; W. Buch, "14./15. Yüzyılda Kudûs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri" (trc. Y. Baypınar), *TTK Belleten*, XLVI/183 (1983), s. 516-521; Zeki Arkan, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ", *TTK Belleten*, LIV/209 (1990), s. 121-177; Besim Darkot, "Ayasuluk", *İA*, II, 56-57; Fr. Taeschner, "Aya Solûk", *El²* (Ing.), I, 777-778.

FERİDUN EMECEN

□ DİNLER TARİHİ. Ayasuluk, Anadolu'daki ilk hristiyan merkezlerinden biri olması, Pavlus'un uzun süre burada kalıp Hristiyanlığı yayması, diğer taraftan havâri Yuhanna'nın (St. John Theologos, St. Jean le Théologien) burada yaşayıp ölmesi, Hz. Meryem'in burada yaşadığı iddiası ve "yedi uyurlar" hadisesinin Efes'te vuku bulduğu inancı sebebiyle Hristiyanlık'ta büyük önem taşımaktadır.

Hristiyanlık öncesi Efes şehrinde Tanrıça Artemis ve imparatorluk kültleri ile Yahudilik inançları mevcuttu. Bilinebilen en eski dönemlerden itibaren burada daha sonra Artemis adını alacak olan büyük ana tanrıça Kybele (Cybele) kültü

Ayasuluk'ta basılmış gümüş bir sikke (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Teşhir, nr. 1323)

yaşamaktaydı ve milâttan önce VI. yüzyılda bu tanrıça adına büyük bir tapınak (Artemision) yapılmıştı. Birçok defa yakılıp yıkılan ve tekrar yapılan bu tapınak, IV. yüzyılın sonunda her türlü putperest tapınmayı yasaklayan Théodose fermanından sonra tamamıyla ortadan kalkmıştır. Hristiyanlık geldiğinde Efes yöresine hâkim olan inanç Artemis kültüydü. Pavlus (St. Paul) misyonerlik gezileri sırasında Efes'e iki defa gelmiş, ikinci gelişinde burada iki yıldan fazla kalarak Hristiyanlığı yaymaya çalışmışsa da Artemis kültürünü benimseyen Efesliler'in sert tepkisiyle karşılaşmıştır (Resullerin İşleri, 19/23-41).

Şehre Ayasuluk adının verilmesine sebep olan ve uzun süre burada yaşayan, hatta burada öldüğü kabul edilen Yuhanna'nın Efes'e ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Hz. İsa'nın semaya urucundan sonra annesi Hz. Meryem'in nerede yaşayıp öldüğü tartışmasına bağlı olarak Yuhanna'nın Efes'e ne zaman geldiği de inceleme konusu olmuştur. Hz. Meryem'in Bülbüldağı'nda, bugün kendisine nisbet edilen evde yaşayıp öldüğünü savunanlar, Katolik rahibe Anne Catherine Emmerich'in vizyonlarına dayanmaktadırlar ki buna göre St. Jacques, İspanya dönüşünde Efes'e uğramış, bu sırada vefat eden Hz. Meryem'in cenazesini kabre kadar taşımıştır. Bugün genel olarak kabul edilen kronolojiye göre St. Jacques 43 veya 44 yılında ölmüştür. Şu halde Meryem bu vizyona göre en geç 42 yılında ölmüş olmalıdır. Hz. Meryem Yuhanna tarafından yapılan evde dokuz yıl yaşadığına göre, havâri Yuhanna 32 veya 33 yıllarında Efes'e gelmiş olmalıdır. Ancak Yuhanna'nın bu yıllarda Efes'e gelmiş olması, hem "Resullerin İşleri" kitabına hem de tarihî bilgilere ters düşmektedir. Hz. Meryem'in Efes'te yaşayıp öldüğünü savunan Tillemont bile Yuhanna'nın

65 yılından önce Efes'e gelmiş olabileceğine ihtimal vermemektedir. Hz. Meryem'in Kudüs'te vefat ettiğini savunanlar ise Yuhanna'nın tarihî gerçeklere uygun olarak 60'lı yıllardan önce Efes'e gitmediğini kabul etmektedirler. Zira 55-58 yıllarında Efes'te kalıp Hristiyanlığı yaymaya çalışan St. Paul'un oradaki faaliyetlerini anlatan Ahd-i Cedîd (Resullerin İşleri, 19-21) Yuhanna'dan hiç bahsetmemektedir. Milâttan sonra 61 yılında Efesoslular'a mektubunu yazdığı kabul edilen St. Paul, bu mektubunda da Yuhanna'dan bahsetmemektedir. Şu halde 61 yılında da Yuhanna henüz Efes'e gelmemiştir. Onun Efes'e 65'ten sonraki bir tarihte geldiği kabul edilmektedir. Kilise geleneğine göre Yuhanna Efes'ten Patmos adasına sürgün edilmiş, hatta kendisine nisbet edilen vahyi (apokolips) burada yazmış, 96 yılında Nerva'nın tahta çıkışı üzerine Efes'e dönmesine müsaade edilmiş ve Trajan döneminde (98-117) vuku bulan vefatına kadar orada yaşamıştır. Mezarının bulunduğu Ayasuluk tepesine milâttan sonra VI. asırda İmparator Justinien tarafından bir bazilika yaptırılmıştır ki bu bazilikanın kalıntıları günümüze kadar gelmiştir.

Hz. Meryem'in de Efes'te Bülbüldağı'nda bugün kendisine nisbet edilen evde yaşadığı ve orada öldüğü iddia edilmekle birlikte bu iddia doğru değildir (bk. BÜLBÜLDAĞI; MERYEM).

Milâttan sonra 431 yılında, İstanbul patrikliği yapmış olan Nestorius'un görüşlerinin tartışıldığı üçüncü ökümenik konsil Efes'te toplanmıştır. Efes konsilinde Hz. Meryem'in durumu tartışılmış ve onun "tanrı doğuran" (theotokos) olduğu resmen ilân edilmiştir. Konsilin burada toplanması ve Meryem'e tanrı doğuran unvanının verilmesi ilginçtir. Zira aynı yörede daha önce ana tanrıça Artemis kültü mevcuttu. Pavlus'un davetine karşı çıkan ve Tanrıça Artemis kültüne bağlı kalan Efesliler, IV. asrın sonunda İmparator Theodose tarafından her tür putperest tapınma yasaklanınca Meryem'e, Artemis'e ait nitelikleri vermişler, onu büyük bir ana tanrıça olarak kabul etmişlerdir. Efes konsili putperest mahiyetteki bu inancı, Artemis'in yerine Meryem'i koymak ve onun tanrı doğuran olduğunu kabul etmek suretiyle Hristiyanlık adına tasdik etmiştir.

Efes'te 449 yılında bir başka konsil daha toplanmış ve Hz. İsa'da iki tabiatın varlığı inancını reddetmiştir. Kilise tarafından kabul edilmeyen bu konsil "Efes haydutluğu" diye adlandırılmıştır.

Hristiyanlara göre "yedi uyurlar"la ilgili olay da Efes'te geçmiştir. Milâttan sonra 448 yılında Efes'te Panayırdağı'nın eteğinde bulunduğu kabul edilen cesetlerle alâkalı olarak ortaya çıkan Efes'in "yedi uyurlar" hadisesi, Kur'an-ı Kerim'deki Ashâb-ı Kehf kıssasıyla ilgili olarak İslâmî kaynaklara da geçmiştir (bk. ASHÂB-ı KEHF).

BİBLİYOGRAFYA:

Massignon, *Opera Minora*, Paris 1969, III, 121-126; F. X. Funk, *Histoire de l'Eglise*, Paris, ts., I, 231-232; Besim Darkot, "Ayasuluk", *İA*, II, 56-57; L. Heidet — L. Pirot, "Assomption", *DBS*, I, 649-652; Fr. Taeschner, "Aya Solük", *EI*² (Fr.), I, 800-801.

ORHAN SEYFİ YÜCETÜRK

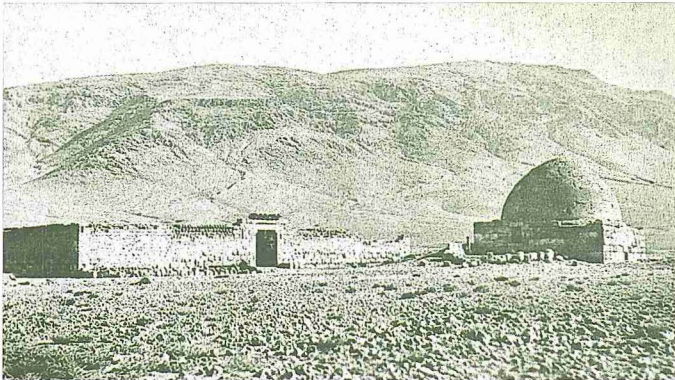
AYAŞ HANI

Şam'dan

Bağdat'a giden yol üstünde bulunan bir XIII. yüzyıl kervansarayı.

Çölün başlangıcı olan Adra köyünün 3 km. batısında, Şam'dan Humus yönünde uzanan yolun Bağdat'a ayrılan kavşağında bulunmaktadır. Kapısı üstündeki kitâbesine göre Bahrî Memlûkler devrinde 5 Safer 690'da (7 Şubat 1291) inşasına başlanmış ve 12 Rebîulâhîr 690'da (14 Nisan 1291) tamamlanmıştır. Yaptıran ve vakfeden Emîr Hüsâmeddin Lâçin'dir. Kitâbesi, yapım tarihi ve kurucusunun adı ile birlikte bir vakfiye özelliğini de taşımaktadır. Bu bakımdan kervansaraya tahsis edilen gelirler ve bunların harcanma şekli kitâbede belirtilmekten başka, inşaatın Lâçin'in kâhyası Bektaş b. Abdullah tarafından idare edildiği de kaydedilmiştir. Kervansarayın dışında bir de büyük su sarnıcı yapılmıştır.

51 × 43 m. ölçüsündeki Ayaş Hanı kesme taştan basit mimarili bir yapıdır. Giriş dehlizinin iki yanındaki beşik tonozlu odalardan biri vakfiyede anılan mes-

Ayaş Hanı'nın kalıntıları
(J. Sauvaget'den)